

УДК 323.21(477):304.5+316.75:355.01
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.30>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕНДЕНЦІЇ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Ігор Вегеш

*Ужгородський національний університет,
факультет суспільних наук, кафедра політології і державного управління
вул. Університетська, 14, 88000, м. Ужгород, Україна*

У статті досліджено особливості еволюції політичної культури українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення. Основну увагу приділено вивченню ключових тенденцій та ризиків, які постають перед українським суспільством у контексті розвитку й ефективного функціонування його політичної культури. Особливий акцент зроблено на розумінні важливості ролі політичної свідомості та політичної культури в контексті обороноздатності українського суспільства.

Війна накладає свій відбиток на структуру політичної культури, що актуалізує вивчення поточних змін, а також потенційних ризиків, які можуть цими змінами бути спровоковані. Попри безперечні позитивні зміни, як-от прогрес у визначенні власної політичної ідентичності та формування надпотужної «культури донатів», наявні також негативні тенденції. Серед них автор аналізує як феномени ще довоєнного характеру (патерналізм, запит на «сильну руку»), так і ті, які зумовлені власне самою війною (наприклад, відтермінування виборчого процесу).

У статті автор також досліджує ключові відмінності між українською та російською політичними культурами, вбачаючи в них причини війни. Автор обґрунтовує думку, згідно з якою російсько-українська війна є не лише війною за території та ідентичності, а й за певні цінності. У такому разі демократична країна чинить опір країні недемократичній у її спробі не лише ліквідувати цю конкретну країну, а й вести масштабну атаку на демократію в усьому світі.

Автор також доводить, що важливим складником політичної свідомості українського суспільства є своєрідне ставлення до історії, інтерпретація свого минулого як постійного подолання перепон на шляху до свободи, яка є ключовою цінністю в українській політичній культурі. Цей складник є якраз одним із тих, що дають змогу гранично відмежувати українську політичну культуру від російської, яка здавна базується на повазі до сили та відкиданні принципів громадянського суспільства.

Ключові слова: політична культура, політична свідомість, громадянське суспільство, війна, демократія, популізм, патерналізм, політичний міф.

Постановка проблеми. Зміни в структурі політичної культури українського суспільства досить важко вивчати за нинішніх умов, адже реалії війни вносять певні обмеження в процес адекватного та комплексного аналізу політичної культури. Цілком зрозумілим і незаперечним є той факт, що в умовах повномасштабного військового вторгнення українське суспільство постає перед екзистенційною загрозою, яка не може не впливати на загострення сприйняття політичної реальності. Оцінити на належному рівні увесь масштаб змін у політичній культурі українців можна буде після повернення до мирного життя, коли критична ситуація, якою є війна, не буде перешкоджати всебічному науковому аналізу.

Утім, уже тепер постає необхідність виявити та дослідити ключові тенденції розвитку політичної культури українського суспільства. Ця необхідність зумовлюється не лише традиційним інтересом вітчизняної політичної науки до трансформаційних процесів, які відбуваються в українському соціумі, а й нагальною екзистенційною потребою

в чіткому розумінні перспектив розвитку цього соціуму в реаліях тотальної війни, тобто в таких реаліях, за яких питання виживання повинно містити, окрім військового, максимально широке коло інших аспектів. Одним із таких аспектів є культурний, а саме та його частина, яка містить проблематику політичної культури. Так, мета статті – дослідити ключові тенденції розвитку політичної культури українського суспільства на сучасному етапі, проаналізувати основні ризики та виклики цієї політичної культури, а також окреслити перспективи її розвитку в подальшому, особливо в контексті повномасштабної війни, що триває вже понад три роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична культура є необхідним об'єктом вивчення в умовах війни, адже вона слугує важливим індикатором, який дасть змогу провести чітку межу між цінностями української та російської політичних культур. Варто визнати, що нинішня війна містить також аксіологічний складник, недооцінювати який не варто саме з огляду на національну безпеку. Попри те що боротьба з агресором за звільнення територій та людей є ключовою, утім, не слід також забувати про те, що ця війна є також війною цінностей. Від результату цієї війни буде залежати як існування самої України, так і виживання тих цінностей, на яких тримається демократичний поступ у світі – свободи, права, можливість вільного вибору. Українське суспільство затято демонструє, що це ті речі, за які варто боротися, оскільки значення має не лише виживання країни, а й збереження її ключових якостей як країни демократичної.

У процесі цієї боротьби помітними стають конкретні тенденції, які визначають напрями розвитку політичної культури в Україні на сучасному етапі. Наприклад, важливою тенденцією в політичній культурі українського суспільства останніх десяти років є перехід від регіональної ідентичності до загальноукраїнської. Важко не погодитися з Г. Зеленько та Н. Кононенко, які стверджують таке: «Загалом, сьогоднішній стан загальноукраїнської ідентичності визначається ціннісними критеріями, а не етнічною належністю громадян. Слід зазначити, що загальноукраїнська ідентичність є важливим інструментом протидії російській агресії, а її розмивання – одним із завдань Росії у війні проти України. Проте саме російська агресія дала значний поштовх до консолідації українців, розвитку відчуття належності до України, ставлення до держави та нації» [1, с. 110]. Посилення цієї тенденції сприятиме як підвищенню рівня довіри серед українців, так і покращенню обороноздатності країни. Суспільна комунікація в умовах російської агресії повинна опиратися саме на цю, доволі толерантну модель, а не на ті моделі, які спонукають до конфронтації та призводять до розколу всередині суспільства. Тільки згуртоване суспільство зможе чинити гідний і результативний спротив агресивним діям ворога.

Високий рівень самоорганізації українського суспільства в перші тижні та місяці повномасштабного вторгнення вилився у формування такого важливого феномену, як «культура донатів». Успішність цього феномену може бути пояснена низкою причин, але найважливішою серед них є сильне бажання громадян взяти участь у захисті своєї країни. Н. Горло цілком слушно зазначає щодо цього: «Пояснення психологічних причин активізації благодійної допомоги лежить у царині політичної психології, яка наголошує: роблячи донат, людина відчуває свою причетність до важливої справи, адже таким чином наближає перемогу України у війні» [2, с. 105]. Так, «культура донатів» працює не лише на посилення механізмів спротиву агресії, а й на укріплення громадянської культури.

Самовідданість українського суспільства в боротьбі з агресором не в останню чергу випливає з конкретного типу політичної культури, який притаманний українцям. У цьому контексті важливо розуміти, у чому полягають істотні відмінності української політичної культури від російської.

Однією з ключових відмінностей є та, що пов'язана з трактуванням історії, зі ставленням до минулого. Політична свідомість російського суспільства зациклена на спробах постійно реанімувати історію, яка в її розумінні повинна бути історією величчя. Як правило, ідеться про реанімацію імперських потуг, які інтерпретуються як прогресивні. У такому разі минуле цінне тим, що в ньому був присутній елемент імперської міцності, а отже, і цілі, які з нього випливають, є цілями більшого масштабу, ніж ті, які пов'язані з власним невиразним існуванням. Колективна пам'ять росіян працює так, щоб колективне поглинало індивідуальне й докладалося до функціонування потужної машинерії цілепокладання, у якій державна (тобто імперська) мета, що полягає в завоюванні та домінуванні, є вищою від цілей окремого індивіда (наприклад, прожити гідне життя). Так, минуле для росіян постає як мета або ж, інакше кажучи, майбутнє для них – це ідеалізоване минуле. Усе найкраще було в минулому, тож до нього потрібно повернутися, замість того щоб рухатися вперед до нового майбутнього. Утім, варто погодитися з твердженням історика С. Плохія: «Імперська ідея великого російського народу відійшла, і жодна реставрація не поверне її до життя, скільки б не було пролито крові та витрачено грошей у марних спробах оживити консервативну утопію» [3, с. 291].

Для українського суспільства ж цілком навпаки – минуле ніколи не було смислом існування, а скоріше було чимось, що потрібно подолати, від чого потрібно відійти. Корисно його пам'ятати, бо в ньому міститься досвід поколінь, але вибудовувати його як ідеальну конструкцію, як об'єкт ностальгії недоречно, оскільки тоді довелося б ностальгувати за власним упослідженням, за статусом розірваного між імперіями народу. Упродовж століть мрією українського народу було майбутнє, а не минуле, було те, чого поки немає, але що може настати. Мрія про державу була тим живильним імпульсом, який надавав політичній культурі українського суспільства тих свободолюбних рис, без яких цю культуру уявити неможливо. Зі здобуттям держави оприявнилася наступна мрія майбутнього – конструювання держави певної якості, а саме – держави вільної та демократичної. А повномасштабне вторгнення, яке має на меті ліквідувати не лише українську державність, а і її культуру, стимулювало інтерес українців до пізнання своєї культурної ідентичності, яке, знову ж таки, не має на меті ідеалізацію здобутків минулого, а скоріше прагне посилити тенденцію до кристалізації та утвердження власної самобутності, що, до речі, також є мрією про майбутнє. Тобто українська ідентичність перебуває у стані постійного творчого пошуку себе, самоконструювання, самовдосконалення, а російська ідентичність уважає себе такою, що вже відбулася, колись, в ідеальному минулому, до якого потрібно повернутися, бо в далекому від ідеалу теперішньому ця ідентичність начебто поруйнована, а значить її потрібно відремонтувати. Тоді як українське суспільство рухається до нових горизонтів майбутнього, яке пов'язане з прогресивним сучасним мисленням та розвитком свобод, російське суспільство прагне постійно жити в минулому, яке вибудовується на основі агресивних ідеалів імперського мислення XIX ст.

Водночас потрібно розуміти, що є конкретні ризики та загрози, які постають перед українським суспільством у просторі політичної культури. Один із тих ризиків пов'язаний з особливостями розвитку демократії в умовах війни. Українська демократія є відносно молодю, що зумовлює вищий рівень ризику її згорання порівняно з усталеними демократіями. Утім, як зазначав Ф. Фукуяма, «...ніхто, живучи в усталеній ліберальній демократії, не може бути впевненим у неминучості її виживання. Немає автоматичного історичного механізму, який робить прогрес гарантованим або запобігає занепаду й поверненню назад. Демократії існують і виживають лише тому, що люди бажають і готові боротися за них; лідерство, організаторські здібності, а нерідко і проста удача є необхідними для їхньої перемоги» [4, с. 541].

Стійкість демократії підтримується стабільністю її інститутів. Одним із таких надважливих інститутів є вибори. Утім, цілком закономірно, що в умовах повномасштабної війни виборчий процес унеможлиблюється. Тут проблема не тільки в тому, щоб забезпечити волевиявлення на належному рівні на всій території країни, а скоріш у тому, що неможливо буде гарантувати безпеку виборців у день голосування. Так, екзистенційні загрози переважають загрози, що пов'язані з неналежним розвитком демократичного процесу. Звичайно, такий перебіг подій не може не впливати негативно на становище демократії, а також на цілком очевидні трансформації політичної культури суспільства. Перше елементарне припущення – поступове звикання суспільства до того, що виборів немає і в перспективі найближчих років не буде. Немоżliвість перевірити легітимність влади за допомогою виборів, ситуація постійної незмінюваності влади, своєю чергою, може призвести до формування нового формату «нормальності», формату, у якому нормою буде не лише відсутність виборів, а й потенційне знецінення демократії як такої.

З огляду на це, у політичній свідомості суспільства можуть зародитися та поступово посилюватися авторитарні тенденції. Запит на «сильну руку» в системі управління державою і до повномасштабного вторгнення був досить популярним серед широких мас українського суспільства, що саме собою можна було б трактувати як досить важливу загрозу для розвитку громадянської культури. У час тотальної війни ці ризики лише посилюються, що може призвести до оприявлення цілком реальної спокуси авторитаризмом, зумовленої екзистенційною загрозою. Буденна політична свідомість, не вдаючись до глибокого аналізу політичної реальності, шукатиме простіші варіанти виходу із ситуації цієї загрози. Порівнюючи рівень згуртованості авторитарних та тоталітарних політичних режимів (наприклад, військова допомога Північній Кореї російській армії в Курській області) із неконсолідованою та «повільною» підтримкою України з боку США та Європейських країн, буденна політична свідомість може хибно припускати, що авторитарні режими є більш ефективними.

Утім, як зазначала К. Райс, в авторитарних державах «...немає надійного способу визначати температуру й наміри їхнього народу. У демократіях є свої амортизатори й необхідний зворотний зв'язок. Сьогодні між громадянами та урядами відбувається швидкий і безпрецедентний за обсягом обмін інформацією. Але демократичні інститути реагують відносно повільно. Вони захищені від тиранії, бо влада лідерів обмежена. Проте ці обмеження не дозволяють робити все швидко» [5, с. 283]. Саме ця повільність у політичній свідомості суспільства, яке перебуває у війні, може сприйматися як слабкість, і тоді увиразнюється наступна логіка: задля того щоб здолати ворога, потрібно послуговуватись його інструментарієм, а відтак і самому стати у дечому схожим на нього. Подібна логіка була б надзвичайно шкідливою для українського суспільства, бо базувалась би на абсолютно хибних уявленнях про природу російсько-української війни, а також про розуміння сутності перемоги.

У наш час неможливо ігнорувати це питання, адже, за великим рахунком, відмінності політичних культур є теж одним із маркерів російсько-української війни. Разючі, контрастні відмінності між політичними культурами українського та російського суспільств зумовлюють ту граничну загальну відмінність, яка дає змогу відрізнити демократичний політичний процес від недемократичного. Історія українського суспільства останніх тридцяти років переконливо демонструє формування та зміцнення такого типу політичної культури, за якого політична участь громадян (включно з впливом на процес ухвалення політичних рішень) є невід'ємним складником державного будівництва. Попри певні абсентеїстські тенденції, які є ознакою будь-якого соціуму епохи Постмодерну, україн-

ське суспільство завжди зберігало і досі зберігає ядро, політична активність якого зумовлювала якісні зміни в розвитку країни та демократичних інститутів у ній. «Помаранчева революція» (2004–2005), «Євромайдан» (2013–2014) є найбільш яскравими взірцями такої активності. Важливість цих взірців полягає ще й у тому, що вони не лише демонструють високий рівень громадянської активності та консолідації, а й показують, що такі активність та консолідація можуть бути продуктивними й успішними в досягненні конкретних цілей.

Натомість російське суспільство може бути схарактеризоване як пасивне, нездатне на консолідований спротив політичному режиму, який посягає на права та свободи, без яких демократія чи навіть елементарне уявлення про свободу є немислимыми. Попри певні спроби спорадичного спротиву, які мали місце на початку 2010-х років, російське суспільство виявляло радше ознаки тотальної безпорадності, аніж спроможності вибороти те, що в нього так наполегливо та безкомпромісно забиравлося політичною верхівкою. Подібна пасивність тих елементів суспільства, які можна було б розглядати як активних, прогресивних та налаштованих демократично, призвела до втрати тих здобутків та цінностей, якими російське суспільство частково володіло в 1990-ті роки. Своєю чергою, політичній системі це надало можливість еволюціонувати від «гібридної» демократії до авторитаризму, а згодом навіть до тоталітаризму. За такої еволюції політична комунікація в російському соціумі зазнавала таких трансформацій, які несумісні з поступом демократії та ефективним функціонуванням інститутів, що покликані забезпечувати таку комунікацію. Ізоляція громадянина від політичного процесу сукупно з пропагандистським впливом на масову свідомість, призводить до формування такого типу політичної культури, за якого автократія сприймається як норма.

Такій некритичній політичній свідомості можна відносно легко нав'язувати будь-які наративи та прищеплювати будь-які погляди. На думку О. Венгер та О. Постол, «політична влада враховує особливості політичної свідомості, зокрема брак політичних знань, що дає їй змогу маніпулювати свідомістю індивіда та орієнтуватися у виборі ефективних технологій політичного маніпулювання» [6, с. 100].

З іншого боку, потрібно також урахувувати те, що політична культура російського суспільства останніх тридцяти років має своє глибоке коріння в усій попередній російській історії. Це питома російська особливість розвитку політичної культури впродовж століть, особливість, яка поєднує одночасне захоплення силою деспотії та вибуховістю хаосу. Як зазначає В. Єрмоленко, це пов'язано з ототожненням суверена і народу: «З одного боку, цар нескінченно вивищується над масою своїх підданих, а з другого – він з нею ототожнюється, постаючи як їхнє найкраще і найдосконаліше втілення. Саме цей цар, ідеальний «знімок» свого народу, і має право на абсолютний деспотизм: ніхто і ніщо не може поставити його дії під сумнів. Якщо ж цей цар не має таких особливих і надлюдських здатностей, може виникнути підозра, що він є несправжнім, тобто самозванцем» [7, с. 420].

Подібне ставлення до влади несумісне з демократизмом та внеможливе нормальне функціонування громадянського суспільства. Зате воно чітко збігається з логікою тієї ідеології, яку сповідує панівна верхівка російського суспільства. Щодо цього М. Степико цілком влучно зауважив таке: «Ідеологія рашизму протиставляє себе західним, ліберально-демократичним цінностям та інститутам, зокрема вільним виборам та іншим громадянським правам і свободам. Вона заснована на ненависті й заздрощах до західних демократій – Європи, Сполучених Штатів, Канади тощо. У центрі цієї ідеології – культ національного лідера, який повернув Росії велич» [8, с. 228–229]. У цьому контексті варто також додати, що «велич» тут неможлива без придушення будь-якого інакодумства. В автократіях (на відміну від західних демократій, які поважають «іншого» як того, хто доповнює

собою різноманіття досвідів), «інакшість» є синонімом «ворожості», а отже, її потрібно придушувати, що й здійснюється за загальної згоди мовчазної більшості.

В українському ж суспільстві якраз навпаки: влада, яка намагається функціонувати за допомогою методів деспотизму, відразу стикається з опором громадянського суспільства. У політичній свідомості українського соціуму відсутнє ставлення до політичної влади, що опирається на силу, як до сакральної субстанції. Цей соціум скоріше поважатиме владу, яка турбується про користь, загальну та індивідуальну. Тому в питанні про ставлення до влади, можна спостерегти ту особливість, завдяки якій російська політична культура відрізняється від української, як «влада сили» відрізняється «від влади користі». Українське суспільство швидко розчаровується в політиках, які, здобувши владу, не приносять видиму та відчутну користь, а російське суспільство розчаровується в тих політиках, які демонструють слабкість. Подібне розрізнення дає змогу акцентувати на ще одній (окрім багатьох інших) відмінності у сприйнятті політичної реальності у двох суспільствах, а тому дає змогу чіткіше розуміти як причини російсько-української війни, так і те, що потрібно робити, щоб у цій війні не програти. Інакше кажучи, військову перемогу без збереження цінностей, які відрізняють українську політичну свідомість від російської, не слід вважати перемогою.

Однак, окрім явних переваг української політичної культури, є низка негативних складників у її структурі, один із яких – патерналізм, який не зник із початком повномасштабного вторгнення. Г. Зеленько та Н. Кононенко зазначають щодо цього так: «У країні, що 30 років декларативно будує ринкову економіку, майже половина громадян очікують збільшення дирижистської функції держави: 49 % вважають за доцільне повернення у власність держави великих приватних підприємств, майже 70 % у тій чи іншій формі не підтримують приватну власність на землю» [1, с. 114].

Якраз у цьому напрямі потрібно ще багато працювати. Як влучно зазначав Ю. Шайгородський, «значна частина населення й донині демонструє синкретичність і фрагментарність мислення, у якому одночасно присутнє прагнення ринкової економіки та виборності влади й бажання «сильної руки» та державного регулювання цін, у якому парламентські й урядові рішення мало пов'язуються з рівнем життя, або сплата податків – із соціальними виплатами та гарантіями тощо» [9, с. 322]. Так, ми постаємо перед однією з ключових проблем сучасної України – посилення громадянського суспільства і в якісному, і в кількісному вимірах, виховання громадян, які відчують свою дотичність до суспільно-політичних процесів, що відбуваються в країні, і які не намагаються уникнути відповідальності, ізолюючись від світу політики. Ми повинні розуміти, що «втеча від свободи» [10] була б згубною і для громадянського суспільства, і для демократії та правової держави в Україні.

Окрім цього, не слід також забувати і про такі явища, як популізм та міфологізація. Світ політики здавна є світом перетину раціонального та ірраціонального. Ба більше, вони постійно впливають одне на одне, адже, як зазначав В. Денисенко, «...взаємодетермінованість раціонального та ірраціонального створює ту цілісну «живу» основу, на якій політика у сфері людського буття може розгорнутися в певний цілісний процес, який піддається пізнанню та адекватному відтворенню через його прогресування» [11, с. 251]. Утім, у критичні періоди розвитку того чи іншого суспільства, одна з компонент (як правило, ірраціональна) може переважати, спричинюючи дисбаланс у політичній свідомості. За таких умов, суспільство може вдаватися до нерозумних кроків, які підірватимуть його стійкість у питаннях обороноздатності.

Одним з ірраціональних елементів у політичній свідомості сучасних суспільств є міф. На думку, Ю. Шайгородського, «політичний міф стає своєрідним засобом

конструювання політичної реальності, побудови відповідної ціннісної системи. Адже одна з ключових функцій міфу полягає в тому, що він (міф) для розв'язання будь-якої проблеми завжди «пропонує» несуперечливу конструкцію, полегшує сприйняття закладених сенсів» [9, с. 334]. Політичні міфи навіть у мирні часи можуть утруднювати адекватне сприйняття політичної реальності, а в період відкритого військового протистояння високої інтенсивності, яке триває впродовж довгого часу, політичні міфи, попри всю нераціональність, можуть ще більше впливати на широкі верстви та групи населення.

Деякі з міфів, які час від часу з'являються в українському суспільстві (не виключено, що з допомогою ворога), відверто послаблюють потенціал українців у їхній боротьбі з агресором. Наприклад, у цьому контексті можна навести міф про те, що війна триває, бо вона є вигідною українській владі. Це, до речі, той самий міф, яким послуговувалася чинна влада, критикуючи своїх попередників під час президентської кампанії 2019 року. І тоді, і тим паче тепер, апеляція до таких міфів може бути тільки контрпродуктивною, бо, окрім послаблення довіри до влади, вона може провокувати конфлікти між різними групами українського суспільства, що суттєво знижуватиме рівень стійкості цього суспільства.

Інший міф, який варто тут згадати, – про «швидку перемогу», який заповнював інформаційний простір українського суспільства впродовж першого року війни. Замість того щоб готувати суспільство до тривалої боротьби з екзистенційним ворогом, політичне керівництво змальовувало нереалістичні сценарії наближення перемоги, які засвідчували слабкість стратегічного мислення. Зараз, коли війна триває понад три роки, подібні сценарії більше не мають адекватного вигляду, а тому не фігурують в інформаційному просторі. Утім, свою негативну роль вони відіграли, деморалізувавши частину населення і деформували його політичну свідомість. Спрощене бачення реальності ще ніколи не йшло на користь суспільству, особливо в умовах війни.

Висновки. Для того щоб вистояти у війні із сильним ворогом, українське суспільство повинно бути міцним за багатьма показниками. Звичайно, військовий та економічний складники є ключовими та першочерговими, однак важко також заперечити важливість таких елементів, як політична свідомість та політична культура. Той набір цінностей, які так якісно відрізняють українську політичну культуру від російської, звичайно, не може не бути об'єктом атак ворога. Звідси випливає, що розуміння стійкості українського суспільства в протистоянні з ворогом повинно містити також аксіологічний складник. Цінності свободи, демократії, правової держави та гуманізму потребують захисту на рівні із життями громадян, енергоструктурою та військовим потенціалом. Ураховуючи тотальність російсько-української війни та її екзистенційний характер, українське суспільство повинно боронити все те, що агресор найбільше в ньому відкидає. Від цього залежатиме не тільки виживання держави, а й ключові напрями її розвитку в майбутньому. Жодним чином не перебільшуючи значення російсько-української війни, можна цілком припустити, що від цього не в останню чергу також буде залежати і доля світової демократії у XXI столітті.

Список використаної літератури

1. Зеленько Г., Кононенко Н. Як російська військова агресія змінила політичну ідентичність українців. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3–4. С. 108–114.
2. Горло Н. Культура донатів як складова політичної культури українського суспільства у період повномасштабної російсько-української війни. *Публічна політика і державне управління в умовах війни*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2024 р.) [Електронне видання]; уклад. Н. Прямухіна, О. Чальцева, І. Мацишина, М. Дубель. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. С. 103–106.

3. Плохій С. Загублене царство. Історія «Русского мира» з 1470 року до сьогодні / Перекл. з англ. В. Євменова, Є. Євменова. Харків : Фоліо, 2023. 308 с.
4. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Т. Цимбал, Р. Корнута. Київ : Наш формат, 2019. 608 с.
5. Райс К. Демократія / Пер. з англ. Л. Герасимчука. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 320 с.
6. Венгер О., Постол О. Формування політичної свідомості в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house "Helvetica". 2023. 16 (93). P. 95–102.
7. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 480 с.
8. Степико М. Українська ідентичність у глобалізованому світі: монографія. Харків : Майдан, 2020. 258 с.
9. Шайгородський Ю. Ж. Політична культура як чинник розвитку демократичного політичного режиму в Україні / Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 304–351.
10. Фромм Е. Втеча від свободи / Перекл. з англ. М. Яковлева. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.
11. Денисенко В. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів : Паіс, 1997. 274 с.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF POLITICAL CULTURE OF UKRAINIAN SOCIETY IN WAR CONDITIONS: TRENDS, RISKS, PROSPECTS

Ihor Vehesh

*Uzhhorod National University,
Faculty of Social Sciences, Department of Political Science
and Public Administration
Universytetska Str., 14, 88000, Uzhhorod, Ukraine*

The article examines the features of the evolution of the political culture of Ukrainian society in the context of a full-scale russian invasion. The main attention is paid to the study of key trends and risks that Ukrainian society faces in the context of the development and effective functioning of its political culture. Special emphasis is placed on understanding the importance of the role of political consciousness and political culture in the context of the defense capability of Ukrainian society.

The war leaves its mark on the structure of political culture, which actualizes the study of current changes, as well as potential risks that these changes may provoke. Despite the undeniable positive changes, such as progress in defining one's own political identity and the formation of a very effective "culture of donors", there are also negative trends. Among them, the author analyzes both pre-war phenomena (paternalism, the demand for a "strong hand") and those that are caused by the war itself (for example, the postponement of the electoral process).

In the article, the author also explores the key differences between Ukrainian and russian political cultures, seeing these differences as the causes of the war. The author substantiates the idea that the russian-Ukrainian war is not only a war for territory and identity, but also for certain values. In this case, a democratic country resists an undemocratic country in its attempt not only to eliminate this particular country, but also to wage a large-scale attack on democracy throughout the world.

The author also proves that an important component of the political consciousness of Ukrainian society is a peculiar attitude to history, an interpretation of its past as a constant overcoming of obstacles on the path to freedom, which is a key value in Ukrainian political culture. This component is precisely one of those that allows us to sharply distinguish Ukrainian political culture from Russian, which has long been based on respect for power and rejection of the principles of civil society.

Key words: political culture, political consciousness, civil society, war, democracy, populism, paternalism, political myth.